

RAZVOJNE PERSPEKTIVE SRBIJE NA BAZI DOSADASNJEG MODELA RASTA I RAZVOJA NACIONALNE EKONOMIJE

THE DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF SERBIA ON THE BASE OF THE PRESENT MODEL OF GROWTH AND DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY

Milorad Filipović*

Miroljub Nikolić**

Slobodan Pokrajac***

Apstrakt: Republika Srbija je samo u ovih 18 godina XXI veka najmanje dva puta izmenila koncept sopstvenog razvoja. Prvi put se to desilo nakon političkih promena s kraja 2000. godine, dok je drugi zaokret ostvaren nakon promene političkog režima iz 2012. godine. Međutim, uprkos tim promenama, to ne znači da je sadašnja ekonomska politika dugoročno održiva niti optimalna sa stanovišta razvojnih resursa i mogućnosti koje stoje na raspolaganju Republici Srbiji. Naprotiv, veliki razvojni potencijal Republike Srbije u vidu akumuliranog fizičkog kapitala i (još uvek) raspoloživog humanog kapitala i dalje je neiskorišćen i uspavan, dok se istovremeno održavanje tempa rasta domaće ekonomije zasniva na podsticajima koji se iz javnih prihoda alimentiraju prema (uglavnom) inostranom kapitalu. Istovremeno, ekonomski sistem se posmatra kao „zasebno ostrvo“ koji nije uzročno-posledično povezan sa drugim društvenim sistemima. Zato uticaj ovih društvenih sistema na ekonomski sistem ne obezbeđuje efikasni poslovni ambijent koji je neophodan za razvoj savremene privrede zasnovane na preduzetništvu i inovacijama. U radu će se osim analize razvojnih modela primenjenih u poslednjih 18. godina, istražiti verovanja nosilaca ekonomske politike u Srbiji u pogledu mogućnosti ekonomskog modela koji se trenutno primenjuje i preporučiti pravci delovanja države u kratkom i dugom roku kako bi Srbija postala prosperitetno društvo nazira-

no na privredni zasnovanoj na preduzetništvu i inovacijama.

KLJUČNE REČI: privredni razvoj, strategija, štednja, investicije

Abstract: Only in these 18 years of the 21st century, the Republic of Serbia changed the concept of its own development at least twice. The first time this happened after the political changes from the end of 2000, while the second turn came after the change of the 2012 political regime. However, in spite of these changes, this does not mean that the current economic policy is long-term sustainable and optimal from the point of view of development resources and the opportunities available to the Republic of Serbia. On the contrary, the great development potential of the Republic of Serbia in the form of accumulated physical capital and (still) available human capital remains unused and dormant, while at the same time maintaining the pace of growth of domestic economy is based on subsidies that are allocated from public revenues (mainly) to foreign capital. At the same time, the economic system is viewed as a “isolated island” that is not causally connected with other social systems. Therefore, the impact of these social systems on the economic system does not provide an efficient business environment that is necessary for the development of a modern economy based on entrepreneurship and innovation. In addition

* Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, redovni profesor, E-mail: miloradf@ekof.bg.ac.rs

** Naučni saradnik - IEN, Visoka tekstilna strukovna škola za dizajn, tehnologiju i menadžment, viši predavač, E-mail: miroljubnk@gmail.com

*** Univerzitet u Beogradu, Mašinski fakultet redovni profesor u penziji, E-mail: slobpok@eunet.rs

to the analysis of development models applied in the last 18 years, the paper will investigate the beliefs of economic policy holders in Serbia regarding the possibility of an economic model that is currently being applied and recommend the direction of the state activities in the short

and long run so that Serbia becomes a prosperous society based on economy with high importance of entrepreneurship and innovation.

KEY WORDS: *Economic Development, Strategy, Savings, Investments*

JEL KLASIFIKACIJA: O11, O16, O20, O21

1. RAZVOJNI MODELI SRBIJE U XXI VEKU

Razvoj Srbije na početku ovog veka zasnivao se na krajnje neodrživom modelu rasta i razvoja baziranom na podsticanju i jačanju agregatne tražnje kroz priliv sredstava, pre svega iz inostranstva, na bazi prihoda od privatizacije društvenih i državnih preduzeća. Kako se radi o jednokratnim приходima koji se ne mogu ponoviti u budućnosti ovaj „mehanički mesec“ srpske ekonomije trajao je relativno kratko, taman dotle dok je bilo najinteresantnijih preduzeća za prodaju. U međuvremenu generisan je izuzetno brz rast tražnje (mahom za robama stranog porekla) pogotovo u domenu različitih vrsta usluga što je bilo pokriveno isto tako brzim rastom penzija i plata (daleko bržem od rasta produktivnosti). Jednom kreirana tražnja i porast standarda stanovništva nastojali su da se i nakon 2008. godine kao početka krize održe na istom nivou (primena tzv. efekta poluge koji dozvoljava okretanje točka samo u jednu stranu). Takav sled događaja nametnuli su potrebu definisanja i sprovođenja fiskalne konsolidacije ekonomije Srbije što je ostvareno 2014. kroz usvajanje Fiskalne strategije.

Slavodobitno verovanje u uspehe nacionalne ekonomske politike pre krize iz 2008. godine bazirano na prilivima inostranog kapitala, prvenstveno po osnovu privatizacije društvenih preduzeća, vrlo brzo se pokazalo kao sasvim naivno i pogrešno. Umesto ulaganja u razvoj nacionalne ekonomije i preko potrebne strukturne promene (koje je do tada većina zemalja u tranziciji već sprovela), ostvareni prilivi kapitala usmeravani su u potrošnju i na veštačkoj osnovi formiranu agregatnu tražnju. Ovakvo ponašanje bilo je „realno i ostvarivo“ taman kao i kod piramidalnih šema – dakle dok je bilo novih priliva iz inostranstva po osnovu prodaje ranije stvorenog kapitala. Onog trenutka kad je takav tok kapitala prekinut usled svetske ekonomske krize iskazali su se u punoj meri i problemi na održavanju tekuće i dugoročne makroekonomske likvidnosti i stabilnosti.

Druga promena razvojnog koncepta tokom XXI veka – od ekonomije zasnovane na rastu domaće agregatne tražnje (pre svega na porastu usluga) do ekonomije zasnovane na rastu izvozne proizvodnje odigrava se u punoj meri u Srbiji počev od 2012. godine.

Zaokret u vođenju ekonomske politike nastao sa promenom vladajuće garniture značio je hvatanje u koštac sa nagomilanim problemima, prvenstveno u spasavanju već dobro „potonulog broda“ javnih finansija. Usvajanjem Fiskalne strategije, uz uvođenje ni malo popularnih i populističkih mera, Vlada RS je uspela da stabilizuje makroekonomske tokove, obuzda inflaciju i uvede u realne okvire javnu potrošnju. Od tada je proteklo već više od 4 godine, a vreme je pokazalo da su početni uspesi u stabilizaciji i potom podsticanju rasta prvo zamenjeni staganantnim tokovima u ostvarivanju BDP-a, a potom da je izostao (očekivani) ubrzani rast domaće privrede, uz sve veću razliku između BDP-a i BND. Zašto se to dogodilo?

2. RAZVOJNI MODEL SRBIJE OD 2012. GODINE – DOMETI I OGRANIČENJA

Najpre moramo da podsetimo na zaključke koji proizilaze iz analiza praksi u sprovođenju mera monetarne razvojne strategije koju su pokušavale da sprovedu mnoge manje razvijene zemlje tokom poslednje dve decenije prošlog veka (kao npr. Argentina, Brazil, Čile, itd). Prvo pravilo je da se takve strategije sprovedu samo u uslovima drastično narušene makroekonomske ravnoteže koji se iskazuju izuzetno visokim deficitima i ulaskom u hiperinflatornu spiralu. Drugo, monetaristička strategija bazirana je pre svega na sprovođenju: (i) izuzetno restriktivne monetarne politike i (ii) striktnom sprovođenju politike čvrstog budžetskog ograničenja. Upravo usled sprovođenja prethodne dve nabrojane politike dolazi, pogotovo u prvom periodu njihove primene, do pada ili barem stagnacije BDP-a, rasta nezaposlenosti, smanjivanja agregatne tražnje, itd. Zbog toga se u teorijskoj literaturi privrednog razvoja primena mera monetarističke razvojne strategije preporučuje isključivo na kraći rok – na 6 meseci do maksimum godinu dana. Nakon toga postepeno se prelazi na druge razvojne strategije kao što su na početku razvoja uvozna suspcitucija, industrijalizacija, otvorena izvozno orijentisana privreda (što se preporučuje naročito za male zemlje) i druge. Ceo proces podrazumeva i sprovođenje strukturnih reformi koje su osmišljene i definisane tokom primene monetarističke strategije koja je uspela da stvori stabilan makroekonomski okvir i uslove za poslovanje koji pogoduju razvoju biznisa.

Međutim, u Srbiji se umesto strukturnih promena nastavilo sa sprovođenjem striktno konsolidacije u dužem roku (skoro 3,5 godine) što je uslovalo da su podsticaji rastu i razvoju ili potpuno izostali ili su bili nedovoljni, loše definisani i usmereni. Razloge za to vidimo u tri pogrešna ubeđenja (verovanja) nosilaca ekonomske politike u Srbiji koja analiziramo u nastavku rada.

2.1. Fiskalna konsolidacija – očekivanja i rezultati

Prvo pogrešno ubeđenje je da je ključni problem privrede Srbije fiskalna neravnoteža, pa se kroz sprovođenje fiskalne konsolidacije očekivalo paralelno rešavanje niza razvojnih pitanja, što je normalno izostalo. Premda neophodna mera, fiskalna konsolidacija je bila samo preduslov da se uđe u rešavanje nagomilanih problema koji opterećuju Srbiju već decenijama, a nije smela biti konačni razvojni cilj. Naime, struktura privrede Srbije koja je nasleđena i prenosi se generacijama, a zasnovana na proizvodnji uglavnom proizvoda nižih faza prerade i sa niskom dodatnom vrednošću, nije suštinski promenjena sve do danas. I dalje se domaća ekonomija oslanja na „prirodne“ komparativne prednosti i na njima gradi svoju konkurentnost, dok su elementi ekonomije zasnovane na znanju (prvenstveno obrazovni i naučno-istraživački sistem) u zapečku, sa minimalnim ulaganjima i u sve težoj situaciji sa nastavkom, a dobrim delom i pojačanim „odlivom mozгова“ u poslednjim godinama.

Tek od 2016-2017. godine u fokus pažnje Vlade RS dolazi kompleks strukturnih promena i svesnost da se održivi razvoj ne može graditi na postojećoj privrednoj strukturi, već se traže nove sfere ulaganja, pre svega u inovativne i kreativne preduzetničke poduhvate i izgradnju društva zasnovanog na znanju.

Tabela 1:

Učešće pojedinih delatnosti u formiranju BDV Srbije 2001-2017. u %

Bruto dodata vrednost	2001	2005	2008	2010	2012	2015	2016	2017	Rast/pad 2001/17
UKUPNO	89,2	83,0	83,6	83,6	84,4	83,4	82,9	83,0	-6,2
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	17,8	6,7	7,4	6,6	6,4	6,7	6,8	6,0	-11,8
Rudarstvo	0,9	1,5	1,9	2,1	2,7	2,1	2,0	2,1	1,2
Prerađivačka industrija	22,6	19,5	17,2	15,3	15,8	14,7	14,7	15,1	-7,5
Snabdevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatiz.	0,7	3,1	3,2	3,3	3,6	3,9	4,0	3,6	2,9
Snabdevanje vodom, uprav. otp. vodama	0,9	1,2	1,0	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	0,3
Građevinarstvo	4,3	3,7	4,4	3,4	3,8	3,7	3,9	4,1	-0,2
Trgovina na veliko i malo, popravka motorna, vozila i motocikala	5,0	7,5	10,0	11,3	11,5	11,1	11,1	11,4	6,4
Saobraćaj i skladištenje	4,5	3,1	3,2	3,4	3,3	3,7	3,7	3,9	-0,6
Usluge smeštaja i ishrane	1,1	1,3	1,3	1,2	1,2	1,3	1,3	1,4	0,3
Informisanje i komunikacije	2,4	2,5	3,4	3,8	4,2	4,8	4,8	5,0	2,6
Finansijske delat. i delat. osiguranja	1,6	1,8	2,6	3,0	3,0	3,0	2,9	2,8	1,2
Poslovanje nekretninama	10,6	12,6	7,8	8,9	8,2	7,9	7,5	7,3	-3,3
Stručne, naučne i tehničke delatnosti	2,0	3,0	3,5	3,9	3,8	3,9	3,9	4,0	2,0
Administrativne i pomoćne uslužne delatnosti	0,9	1,3	1,3	1,5	1,7	2,0	2,1	2,2	1,3
Državna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje	3,8	4,3	3,7	3,5	3,4	3,2	3,1	3,2	-0,6
Obrazovanje	3,4	2,8	3,4	3,2	3,2	3,3	3,2	3,4	0,0
Zdravstvena i socijalna zaštita	4,7	4,5	5,5	5,2	4,9	3,9	3,9	3,7	-1,0
Umetnost, zabava i rekreacija	1,1	0,7	1,0	1,2	1,1	1,2	1,2	1,2	0,1
Ostale uslužne delatnosti	1,3	1,5	1,6	1,4	1,3	1,4	1,4	1,3	0,0
Delatnost domaćinstva kao poslodavci	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0

Izvor: Baza podataka RZS, <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/0902010301?languageCode=sr-Cyrl>

Kao što je uočljivo iz sledeće dve tabele od ulaska u XXI vek ubedljivo najveću promenu u negativnom smislu pretrpeli su: poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, te prerađivačka industrija. Ove dve delatnosti smanjile su svoje učešće u formiranju bruto dodate vrednosti (BDV) Srbije sa nekadašnjih 17,5% i 22,6% na oko 6-7% odnosno 14-15% respektivno u zavisnosti od godine do godine. Ovakav tok događaja omogućio je značajno jačanje: trgovine i uslužnih delatnosti - finansijske delatnosti i osiguranja, informisanja i komunikacija, administrativnih, pomoćnih uslužnih delatnosti...

Drastičan pad BDV poljoprivrede uslovio je i pad proizvodnje u sektorima prehrambene industrije, proizvodnje pića i duvanskih proizvoda, jer je smanjena sirovinaska osnovica za te delatnosti.

Dakle, u većini grana proizvodnje koje tradicionalno generišu visoku BDV došlo je do pada učešća (računari, elektronska, optička i elektro oprema, farmacija, hemijski proizvodi i dr.). Izostao je razvoj novih, inovativnih i kreativnih proizvodnji, a Srbija spada u red zemalja CIE sa najnižim stepenom inovativnosti i primene znanja i naučnih istraživanja u praksi. Domaće kompanije u oblastima proizvodnje visokih i srednje visokih tehnologija su za sada retkost, a njihovo funkcionisanje nije dovoljno stimulirano podsticajima države prema nauci i istraživanjima, marketingu i promociji ovih aktivnosti. Izuzeci koji su zabeleženi pokazuju kolika se moć i potencijali kriju u ovim sferama, a najbolja potvrda toga je stalan i eksponencijalni (dvocifreni) uspon izvoza softvera i drugih na znanju formiranih proizvoda (2018. premašena je cifra od 1 milijarde evra izvoza!).

Šansa Srbije da se aktivno uključi, pa čak i da postigne status naprednog učesnika u novoj industrijskoj revoluciji (Industrija 4.0)¹ i kompletnoj digitalizaciji je realna, ali samo ukoliko se nastave za sada stidljivo započete aktivnosti na promociji ovakvih poduhvata. Stoga se ocenjuje da je sadašnja Vlada Srbije u poslednje 2-3 godine otpočela sa donošenjem pravih mera, ali još uvek sa nedovoljnom podrškom njihovoj realizaciji (ne samo materijalnom, što jeste ključno, već i kroz različite vrste podsticaja i oslobađanja koja mogu dovesti do ubrzanja procesa). Tek nakon usvajanja takvog paketa podsticajnih mera mogli bi govoriti o započetim korenitim strukturnim promenama u Srbiji. Te promene bi na rok od 5-7 godina u potpunosti izmenile sliku Srbije i učinile je „atraktivnim mestom za život i stvaranje“, što bi daleko bolje od sadašnje politike štitilo interese zemlje i dalje jačalo njenu ekonomsku osnovu.

¹ Više videti: Pokrajac, Savanović (2018)

Tabela 2:

Struktura prerađivačke industrije Srbije 2001-2017.

učešće u stvaranju BDP-a u %

	2001	2005	2008	2010	2012	2015	2016	2017	Rast/pad 2017-01
<i>Prerađivačka industrija</i>	22,6	19,5	17,2	15,3	15,8	14,7	14,7	15,1	-7,5
Proizv. prehr. proizvoda	4,6	2,8	2,8	2,8	2,9	2,9	3,0	2,8	-1,8
Proizvodnja pića	1,3	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	-0,7
Proiz. duvanskih proizvoda	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	-0,3
Proizvodnja tekstila	0,6	0,8	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,3
Proizv. odevnih predmeta	0,8	0,9	0,7	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	-0,2
Proizv. kože i pred. od kože	0,4	0,6	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	-0,2
Prerada drveta i proizvod drveta	0,4	0,6	0,6	0,3	0,3	0,4	0,3	0,4	0,0
Proizv. papira i proizvod od papira	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,0
Štampanje i umnož. audio i video zapisa	0,4	0,2	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	-0,2
Proizv. koksa i derivata nafte	2,3	1,0	1,2	1,1	1,1	1,1	0,9	1,1	-1,2
Proizv. hemik. i hem. proizvoda	1,3	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8	0,9	-0,4
Proizv. osnovnih farmaceut. proizv.	0,9	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	-0,5
Proizv. pro. od gume i plastike	0,9	1,4	1,1	1,0	1,1	1,0	1,2	1,3	0,4
Proizv. pro. od ostalih nemet. minerala	1,7	0,9	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	-1,1
Proizvodnja osnovnih metala	0,9	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	-0,7
Proizv. metalnih proizvoda	1,4	2,1	2,2	2,0	2,4	1,5	1,6	1,7	0,3
Proizv. računara, elekt. i optič. pro.	0,4	2,1	0,8	0,5	0,5	0,3	0,3	0,3	-0,1
Proizv. električne opreme	0,7	0,3	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	-0,2
Proizv. nepom. mašina i opreme	0,9	1,1	0,8	0,6	0,7	0,5	0,5	0,6	-0,3
Proizv. motornih vozila, prikolica	0,7	0,7	0,6	0,4	0,5	1,0	0,9	0,8	0,1
Proizv. ostalih saobr. sredstava	0,1	0,3	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Proizvodnja nameštaja	0,5	0,5	0,7	0,5	0,4	0,2	0,3	0,3	-0,2
Ostale prerađ. delatnosti	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,0
Popr. i montaža mašina i opreme	0,1	0,6	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1

Izvor: Baza podataka RZS, <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/0902010301?languageCode=sr-Cyrl>

2.2. Uloga inostranog kapitala u privrednom razvoju

Drugo pogrešno verovanje je vezano za ulogu inostranog kapitala uopšte, a SDI posebno u procesu razvoja Srbije. Uprkos svim pozitivnim aspektima koje donose strana ulaganja (od tehnologije, menadžmenta, pristupa tržištu, itd) ekonomska istorija i literatura ne prepoznaju ni jednu uspešnu i visoko razvijenu zemlju u svetu koja je svoj dugoročni razvoj ostvarila njihovim preferencijalnim tretmanom. U početnim fazama rasta i razvoja jedne ekonomije na putu ka visoko razvijenoj privredi svakako je nužan dodatni podsticaj „sa strane“ kroz infuziju stranog kapitala, ali u dugom roku domaća štednja i domaći preduzetnici moraju biti osnovni akteri razvoja zemlje. Na žalost, nema ozbiljnog pomaka ka jačanju domaćeg preduzetništva i korišćenju kumulirane domaće štednje od preko 10 milijardi evra, kao ni aktiviranju skrivenih rezervi koje se ne nalaze u zvaničnim bankarskim ili drugim finansijskim kanalima, već u raznim slamaricama, sefovima, izvan zemlje i sl.

Program podsticanja investicija kroz davanje određenih subvencija investitorima tokom poslednjih desetak godina, a naročito u prethodne 3, postigao je sasvim solidne rezultate mereno količinom priliva direktnih stranih investicija (SDI). Kako se iz sledeće tabele vidi SDI su od 2015. do danas konstantno iznad dve milijarde evra godišnje što u značajnoj meri pospešuje investicionu aktivnost koja bi bila na daleko nižem nivou da se oslanja isključivo na domaće izvore kapitala. Međutim, kada se pored same količine kapitala koji pristize po osnovu SDI pogledaju i drugi povezani parametri dobija se nešto drugačija slika.

Tabela 3:

Kretanje BDP, BND I SDI 2010-2017.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
BDP mil. EUR	29.766	33.424	31.683	34.263	33.319	35.716	36.723	39.183
BDP p.c.EUR	4.082	4.619	4.400	4.781	4.672	5.034	5.203	5.581
BDP, rast (%)	0,6	1,4	-1,0	2,6	-1,8	0,8	3,3	2,0
BND mil. EUR	29.110	32.058	30.586	32.843	31.967	34.051	34.694	36.642
BDP-BND u EUR kao -	656	1.366	1.097	1.420	1.352	1.665	2.029	2.542
BND/BPD %	97,8	95,9	96,5	95,9	95,9	95,3	94,5	93,5
SDI u mil. EUR kao +	1.278	3.545	1.009	1.548	1.501	2.114	2.127	2.548
<i>Razlika SDI - (BDP-BND) mil. EUR</i>	<i>623</i>	<i>2.179</i>	<i>-88</i>	<i>128</i>	<i>149</i>	<i>450</i>	<i>98</i>	<i>6</i>

Izvor: Autori na bazi podataka RZS

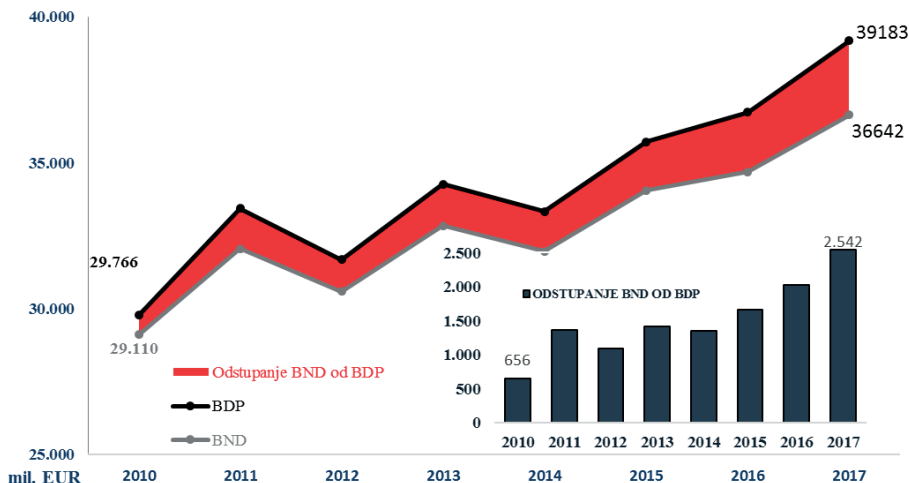
Lako se uočava da je rast BDP daleko brži od rasta BND, a da je razlika između apsolutnih vrednosti dva pokazatelja praktično dostigla iznos SDI uz trend ka daljem nastavku rasta razlike između BDP i BND. Dakle, sve veći deo ukupnog „kolača“ koji se stvara na teritoriji Srbije pripada strancima po osnovu njihovih ulaganja.² Kada se zna da su osnovni elementi koji privlače SDI u Srbiju (pored podsticaja) cena velikog broja inputa

² Više videti: Filipović, Nikolić (2018), str. 151-163

koja je značajno ispod cena u njihovim matičnim zemljama – električna energija, radna snaga, usluge održavanja i servisa i sl. te se na tome gradi konkurentnost zemlje kao destinacije za ulaganja, proizilazi da bi sa nastavkom ovakvog modela razvoja Srbija dobrovoljno pristala da ostane na nivou srednje razvijene zemlje, sa slabim i na izazove iz okruženja vrlo osetljivim komparativnim prednostima uz još veće zaostajanje u tehnološkom razvoju za vodećim ekonomijama.

Grafikon 1:

Razlikovanje BDP I BND, Srbija 2010-2017.

Izvor: Autori na bazi podataka RZR

Kada se na gornju računicu dodaju i podsticajna sredstva koja su targetirana ka stranim investitorima od 2006. (kada je osmišljen ovakav sistem privlačenja inostranog kapitala) proizilazi da je za nameravane („obećane“) investicije od 1,794 milijarde evra i za očekivano otvaranje 65.250 radnih mesta bilo namenjeno 443.392.010 evra podsticajnih sredstava. To znači da nas otvaranje 1 radnog mesta u „podsticanim inostranim ulaganjima“ košta 6.795evra, a da je učešće podsticaja u očekivanim investicijama čak 24,71%.³

Kao zaključak ovog dela rada može se reći: ni jedna danas visoko razvijena zemlja nije svoj razvoj i ubrzani rast dominantno postigla na prilivu inostranog kapitala, već pre svega na jačanju domaće štednje i na njoj zasnovanih investicija domaćih preduzetnika. SDI mogu i treba da budu samo dodatna mogućnost za ubrzavanje rasta i razvoja u početnim fazama, ali nikako se ne sme dozvoliti da one preovlađuju u dugom roku. Razvojem sistema obrazovanja i politikom efikasnog podsticanja nauke i istraživanja uz transfer znanja sa univerziteta, instituta i laboratorija u biznis sektor već u srednjem roku, a pogotovo u dugom, postići će se daleko bolji i održivi razvojni rezultati i podići konkurentnost domaće privrede u globalnim okvirima.

³ Više videti: Filipović, Nikolić (2017), str. 157-176

2.3. Ekonomski sistem kao „zasebno ostrvo“

Treća pogrešna opservacija je tretiranje i mišljenje o ekonomskom sistemu u celini kao o „zasebnom ostrvu“ koje nije pod direktnim uticajima i međusobno uslovljenim relacijama sa drugim društvenim sistemima jedne zemlje – tužilaštvom, sudskim sistemom, obrazovnim sistemom, javnim i regulatornim institucijama, itd. Nadgradnja tih sistema u odnosu na ekonomski sistem u Srbiji ne pruža efikasne mehanizme osiguravanja prava svojine i ugovora, čime se stvara neizvesnost u pogledu ulaganja i smanjuju mogućnosti za odvijanje biznisa, itd.

Uprkos činjenici da su u proteklih 15 godina usvojene brojne izmene ili doneta potpuno nova institucionalna rešenja i formirani novi regulatorni i institucionalni mehanizmi izostao je talas jačanja preduzetništva i privatne inicijative za razvoj biznisa od strane građana Srbije. Ulaganja domaćih preduzetnika su još uvek izuzetno niska, preferiraju se ulaganja u inostranstvu u odnosu na Srbiju (što otvoreno sugerišu neki od najvećih „dobitnika tranzicije“), a u Srbiji se investira uglavnom u neka od niskorizičnih ulaganja kao što je kupovina nekretnina, zemljišta ili ulaganja u zlato i sl. Finansiranje domaćih kompanija kroz kupovinu akcija od strane najširih slojeva sitnih ulagača – građana ove zemlje i na taj način smanjivanja zavisnosti od poslovnih banaka i snižavanje stepena „bankocentričnosti“ domaćeg finansijskog sistema uspešno je sprečeno malverzacijama uticajnih berzanskih igrača koji ne žele konkurenciju u biznisu i nereagovanjem (ili čak i zaštitom) regulatornih tela koja treba da osiguraju efikasan i legalan rad berze.

Kompromitacija ideje rada berze na bazi uloga sitnih ulagača (stotina hiljada srbijanskih porodica, što je trebalo da stvori nešto kao repliku sistema „narodskog kapitalizma Margaret Tačer“ iz doba osamdesetih godina XX veka ili slovenačkog „kapitalizma sa ljudskim likom“) ostavila je posledice i danas što se najbolje vidi po indeksu beogradске berze i njenom značaju i na nivou regiona, a kamoli u širim razmerama. Izostajanje efikasne zaštite ulagača, sprega finansijskog lobija sa političkim režimima, beskrajna odugovlačenja u sudskim postupcima zaštite svojine i naplate potraživanja, rad (nezavisnih?) tužilaštva u mnogim slučajevima u skladu sa željama političkih moćnika i slične pojave uticale su, a čini se da će u dugom roku u budućnosti i uticati, na gotovo potpuno zamiranje preduzetništva i preduzimanje rizičnih investicionih poduhvata pojedinaca ili grupa u Srbiji. Stoga ne čudi da preko 10 milijardi evra štednje stanovnika Srbije leži u poslovnim bankama uprkos činjenici da već nekoliko godina na nju nema ili je krajnje simboličan prinos. Štaviše, ta štednja se uprkos tako niskom prinosu konstantno uvećava, dok istovremeno bankari vape za solidnim i pouzdanim klijentima, pa u njihovom nedostatku kao najsolidnije plasmane vide rad sa stanovništvom dok plasmani privredi stagniraju ili čak i opadaju. Nije potrebno mnogo mudrosti da bi se shvatilo kakve razarajuće posledice po rast i razvoj privrede Srbije u srednjem i dugom roku možemo očekivati po tom osnovu. Ionako malobrojna srednja klasa, kao nosilac progresivnih ideja i lider u napretku jedne zemlje u procesu rasta i razvoja, u Srbiji je gotovo potpuno uspavana, marginalizovana i obespravljena.

Dakle, tek nakon korenitih reformi pravnog okvira (u smislu apsolutne efikasne zaštite prava svojine i ugovora) uz podizanje efikasnosti i eliminisanje selektivnosti u radu institucija, može se očekivati da podsticaji za jačanje preduzetništva i razvoj ekonomije zasnovane na znanju i inovacijama daju rezultate.

3. UMEMO ZAKLJUČKA – PREDLOG MERA RAZVOJNE POLITIKE

Polazeći od dominantnog privrednog modela koji se primenjuje, stanja i perspektive razvoja domaće privrede, kao i globalnih ekonomskih i opštedruštvenih tokova, u budućem periodu potrebno je:

Kratkoročno

- Osmišljavanje novih programa podsticanja preduzetništva, pogotovo za delatnosti sa visokom dodatom vrednošću, bazirane na inovativnosti i usmerene ka podizanju konkurentnosti domaće privrede;
- Uklanjanje svih prepreka za odvijanje biznisa, pogotovo kod početnika u poslu, kao i njihovo oslobađanje određenih obaveza prema državi u određenom roku kako bi se smanjili sistemski rizici i kako bi mladi ljudi birali sopstveni biznis kao atraktivniji, pre nego zaposlenje u javnom sektoru;
- Usvajanje stimulativnog paketa mera prema poslovnim bankama koje participiraju u aktivnostima podsticanja preduzetništva u Srbiji koje promoviše Vlada Srbije i njeni organi; alternativa bi bila formiranje razvojne banke Srbije kao institucije koju ima ne mali broj zemalja u Evropi;
- Usvajanje dodatnih regulativa za slobodno funkcionisanje alternativnih finansijskih instrumenata i institucija rizičnog kapitala („finansijski anđeli“ i sl.) koje bi bile u funkciji lakšeg i bržeg finansiranja inovativnih preduzetničkih poduhvata.

Dugoročno

- Jačanje povezivanja naučno-istraživačkog sektora i privrede u cilju prenošenja znanja iz centara njegovog stvaranja u centre korišćenja i primene. Poseban značaj treba posvetiti jačanju finansiranja nauke i istraživanja iz privatnih izvora kompanija i preduzetnika uz postepeno smanjivanje uloge države i njenih fondova u ovoj sferi.
- Izgradnja nepohodne infrastrukture i reindustrijalizacija privrede na osnovama nove industrijske revolucije (Industrija 4.0).
- Veće ulaganje u obrazovanje, podizanje kvaliteta obrazovnog procesa na svim nivoima i značajno povećanje obrazovnog nivoa mladih.
- Kompletno usvajanje sistema dualnog obrazovanja kao osnovice za proizvodnju gotovih i za posao spremnih učenika/studenata nakon završetka školovanja (u srednjim stručnim i visokim strukovnim školama).
- Uvođenje obaveznosti studentske prakse na II, III i IV godini studija za studente na svim fakultetima kako bi bili potpuno pripremljeni za ulazak u posao nakon studija, kako Srbija ne bi (po)ostala zemlja jeftine radne snage i niskog životnog standarda, već da postane konkurentnost zasniva na visoko

LITERATURA

- Filipović, M. Nikolić, M. (2017). Razvojna politika Srbije u 2017. – predlozi za promenu postojeće politike podsticaja, Ekonomska politika Srbije u 2017. godini, *Zbornik radova*, Ekonomski fakultet u Beogradu, str. 157-176
- Filipović, M. Nikolić, M. (2018). Razvoj Republike Srbije u 2018. godini i nakon toga, Ekonomska politika Srbije u 2018. godini, Kvalitet institucija i ekonomski rast,

- Zbornik radova*, Ekonomski fakultet u Beogradu, Naučno društvo ekonomista Srbije, str. 151-163
- Pokrajac, S., Svanović, G., (2018). *Industrija 4.0 - Novi izazov u tekstilnoj industriji*, Zbornik radova sa VI Naučnog skupa *Tendencije razvoja u tekstilnoj industriji*, Beograd
- Weil, D.N. (2005) *Economic Growth*, Pearson Addison Wesley, London
- Griffin, K. (1999). *Alternative Strategies for Economic Development*, Macmillan Press, London
- Atkinson, R, Ezell, S. (2014). *Ekonomika inovacija – utrka za globalnu prednost*, Mate, Zagreb
- Baza podataka RZS, <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/0902010301?languageCode=sr-Cyrl>